

קונטרס

גומל חסד

יְרַבֵּה לְדַבֵּר מִמַּעַלְת הָעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם זולתו,
וְעַל-יְדֵי-זֶה הוּא מוֹכִיחַ, שֶׁהוּא אִישׁ מִיָּחַס
מִדּוֹר דּוֹר, מִזֶּרְעוֹ שֶׁל אֲבֹתָם אֲבִינוּ.

בְּנוֵי וּמֵיֶסֶד עַל-פִּי דְבָרֵי

רַבְּנֵי הַקְּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא, אֹר הַגְּנוּז וְהַצָּפוּן
בוֹצֵינָא קְדִישָׁא עֲלָאָה, אֲדוֹנָנוּ, מוֹרְנוּ וְרַבְּנֵנוּ
רַבֵּי נַחֲמָן מִבְּרֶסְלָב, זְכוּתוֹ יִגַּן עָלֵינוּ
וְעַל-פִּי דְבָרֵי תַלְמִידוֹ, מוֹרְנוּ

הַגָּאוֹן הַקְּדוֹשׁ, אֹר נִפְלָא, אֲשֶׁר כָּל רַז לֹא אָנִיס לִיה

רַבֵּי נִתָּן מִבְּרֶסְלָב, זְכוּתוֹ יִגַּן עָלֵינוּ
וּמִשְׁלָב בְּפִסּוּקֵי תוֹרָה, נְבִיאִים, כְּתוּבִים וּמֵאֲמָרֵי
תַּכְמִּינוּ הַקְּדוֹשִׁים מִגְּמָרָא וּמִדְרָשִׁים וְזֶהר הַקְּדוֹשׁ

הוֹבָא לְדַפּוּס עַל-יְדֵי

חֲסִידֵי בְּרֶסְלָב

עִיה"ק יְרוּשָׁלַיִם תּוֹכֵב"א

מוֹהֲרָא"ש נ"י אָמַר, שְׁעַקֵּר הַיְפֵי שֶׁל בַּר
יִשְׂרָאֵל — כְּשֶׁהוּא גּוֹמֵל חֶסֶד עִם זּוּלָתוֹ,
וּבְזֶה הוּא מֵרָאָה שֶׁהוּא מְזַרַע אֲבָרָהִם,
יִצְחָק וַיַּעֲקֹב. וּמִי שֵׁשׁ בְּטַבְעוֹ אֲכֻזָּרִיּוֹת,
וְאִינוֹ רוֹצֵה לְגַמֵּל חֶסֶד עִם זּוּלָתוֹ, סִימָן
שְׂאִינוֹ מְזַרַע הָאֲבוֹת הַקְּדוֹשִׁים, וְזֶה בְּרוּר.
(אמרי-מוהרא"ש, חלק ב', סימן תשלכ)

קונטרס

גומל חסד

א.

בְּנֵי וּבְנוֹתַי הַיְקָרִים! עֲלֵיכֶם לְזַכֵּר, אֲשֶׁר מִדַּת
גְּמִילוּת חֲסָדִים, שְׁיִהוּדֵי עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם זולָתוֹ, הִיא
הַמִּדָּה הַיְפָה וְהַיְקָרָה בְּיוֹתֵר אֲצֵל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא. וְכִּי
אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (יְלִקוּט הוֹשַׁע תַּקְכַּב): אֲמַר הַקְּדוֹשׁ-
בְּרוּךְ-הוּא, חָבִיב עָלַי חֶסֶד שְׂאֵתֶם גּוֹמְלִים זֶה לְזֶה יוֹתֵר
מִכָּל הַזֹּבַח שְׂזָבַח שְׁלָמָה לְפָנָי; שְׁלָמָה הַמֶּלֶךְ הַקָּרִיב בְּכָל
יוֹם אֶלֶף קָרְבָּנוֹת, הֵינּוּ בְּכָל דְּקָה וְחֲצֵי קָרְבָּן אֶחָד, עִם
כָּל זֹאת אֲמַר הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, אֲצֵלִי חָבִיב יוֹתֵר חֶסֶד
שְׁיִהוּדֵי עוֹשֶׂה עִם זולָתוֹ מִכָּל הַזֹּבַח שְׂזָבַח לְפָנָי שְׁלָמָה
הַמֶּלֶךְ. כִּי אֲצֵלוֹ יתְבַרֵךְ חָשׁוּב שְׁיִהוּדֵי עוֹזֵר לְשָׁנִי, אֲשֶׁר
בְּזֶה מְגַלֶּה אֶת טַהַר לְבוֹ, שֶׁהוּא בָּא מִזֶּרַע אַבְרָהָם אֲבִינוּ.
כִּי כִּי אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (יְבָמוֹת ע"ט): שְׁלֹשָׁה
סִימָנִים יֵשׁ בְּאֵמָה זֹאת: הַרְחַמְנִים וְהַבִּישְׁנִים וְגוֹמְלֵי

חסדים. כְּשֵׁיהוּדֵי מְרַחֵם עַל יְהוּדֵי שְׁנֵי, מִתְבַּיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת לוֹ רַע וְגוֹמֵל חֶסֶד לְזוּלָתוֹ, בְּסִימָן שֶׁהוּא מְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. אַבְרָהָם הָיָה אִישׁ הַחֶסֶד, מָסַר נַפְשׁוֹ לְגַמֵּל חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת, בְּעֵבוּר זֶה זָכָה לְהוֹרִיד אֶת הַשְּׂכִינָה בְּזֶה הָעוֹלָם. וְכָל הַבְּרִיָּאָה עוֹמְדַת רַק בְּזִכּוֹת אַבְרָהָם. וְכִמּוֹ שְׂאוּמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (וְהַר לְדָלֶךְ פּוֹ):

”בְּהַבְרָאָם” (בְּרֵאשִׁית ב, ד) — אֵל תִּקְרִי בְּהַבְרָאָם אֶלָּא בְּאַבְרָהָם; מִלְּמַד שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד בְּזִכּוֹת אַבְרָהָם אָבִינוּ, בְּזִכּוֹת הַחֶסֶד שֶׁיהוּדֵי עוֹשֶׂה לְשָׁנֵי, עַל זֶה עוֹמֵד הָעוֹלָם. לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְּקָרִים! הַשְּׂתַדְּלוּ לַעֲזֹר זֶה לְזֶה, הוֹצִיאוּ מִלְּבַבְכֶם אֶת הַכַּעַס וְהַרְצִיחָה שְׂיֵשׁ לָכֶם עַל זוּלַתְכֶם, אֲשֶׁר זֶה גוֹרֵם לָכֶם אֶת כָּל הַצָּרוֹת, הַבְּעִיּוֹת וְהַיְסוּרִים בְּחַיֵּיכֶם. פִּי מֵאֵין בָּא, שְׂיֵשׁ לְאָדָם טֹבַע רַע, שֶׁהוּא רָשָׁע מְרָשָׁע, אַכְזָר וּמִתְאַכְזָר לְזוּלָתוֹ? רַק מִחֲמַת שְׁנַעַתְק מִמֶּנּוּ יִתְבַּרֵּךְ; פִּי אִם הָיָה מֵאֵמִין בְּאֵל עוֹלָם, בְּמֶלֶךְ חַיִּים, בְּהַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, הָיְתָה לוֹ מִדַּת הַרְחֻמְנוּת עַל זוּלָתוֹ, וְהָיָה עוֹשֶׂה חֶסֶד עִמוֹ. בְּרַגְעַ שֶׁהַשְּׂכִינָה מְסַתְּלֶקֶת מֵהָאָדָם, הוּא נַעֲשֶׂה כְּחָה טוֹרְפָת, וְהוּא אִישׁ רַע וּבְלִיעַל, אַכְזָרִי, וְעוֹשֶׂה רַק רַשְׁעוֹת לְזוּלָתוֹ. וְכָכָל שְׂאָדָם מִתְאַכְזָר לְזוּלָתוֹ, מְצִיקוֹ וּמְצַעְרוֹ, בְּזֶה הוּא נַעֲתֵק יוֹתֵר מִמֶּנּוּ יִתְבַּרֵּךְ, וְכֵן מְסַתְּבֵךְ בְּיוֹתֵר יְסוּרִים וּמְרִירוֹת, עֲנִיּוֹת וְדַחְקוֹת. לֹא-כֵן כְּשֶׂאָדָם קוֹנֶה לַעֲצָמוֹ מִדַּת הַטּוֹב וְהַחֶסֶד, וְגוֹמֵל חֶסֶד עִם בְּנֵי-אָדָם, הוּא

גומל חסד

קצו

מִמְשִׁיךְ עַל עַצְמוֹ אֶת הַשְּׂכִינָה הַקְּדוּשָׁה. כְּמוֹ שְׂאוּמְרִים
חֲכָמֵינוּ הַקְּדוּשִׁים (ירושלמי תענית, פֶּרֶק רְבִיעִי, הַלְכָה ב'): "וּבְצֶל
יְדֵי כְּסִיתִיךָ" (ישעיה נא, טז) — זו גְּמִילוֹת חֲסָדִים, שְׁפָל
הַעוֹסֵק בְּגְמִילוֹת חֲסָדִים, זוֹכֵה לֵישֵׁב בְּצֵלוֹ שֶׁל הַקְּדוּשָׁה-
בְּרוּךְ-הוּא. צֵלוֹ יִתְבָּרַךְ מְסַבְּבוֹ. לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי
הַיְקָרִים! אִם רְצוֹנְכֶם שְׁיִלַּךְ לָכֶם טוֹב בְּחַיִּים, וְלֹא תַחְסֹר
לָכֶם פְּרֻנְסָה, וַיְהִיָּה לָכֶם שְׁפַע כְּפוֹל וּמְכַפֵּל, הַרְגִילוּ
עַצְמְכֶם לַעֲשׂוֹת חֶסֶד זֶה עִם זֶה, הוֹצִיאוּ אֶת הָאֲכֻזְרִיּוֹת
וְהִרְעוּ שְׂיִישׁ בֵּינֵיכֶם, כִּי הִרְעוּ שְׂיִישׁ בְּאָדָם עוֹקְרוֹ לְגַמְרֵי.
וְאֵנוּ נוֹכְחִים בְּמַצִּיאוֹת, כִּי־צַד הַקְּנָאָה וְהַשְּׂנְאָה אוֹכְלוֹת
אֶת הָאָדָם בְּכָל פֶּה, וּמַעֲבִירוֹת אוֹתוֹ עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת
קוֹנוֹ, עַד שְׂיִישׁ בְּנֵי-אָדָם, שְׁפָל-כֶּף נָפְלוּ בַשָּׂאוֹל תַּחֲתִית
וּמִתַּחֲתָיו, שֶׁהֵם רְשָׁעִים אַרוּרִים, וְכָל מְגַמְתָּם רַק לְרַמּוֹת
בְּנֵי-אָדָם, לְשַׁבְּרָם וּלְהַכְשִׁילָם וּלְהַפִּילָם בְּפַח יְקוּשׁ,
וְהַתְּנַהֲגוֹתֶם כְּחִיָּה טוֹרֶפֶת מִמָּשׁ. וּבְזֶה מוֹרִים וּמְגַלִּים,
שְׂאִינָם מְזַרְעוּ שֶׁל אֲבָרָהָם אָבִינוּ, אֲלֵא בְּאוֹ מְגוּיֵי הָאָרֶץ;
כִּי כָּלֵל זֶה תִּקְחוּ לַעֲצֻמְכֶם, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! מִי
שְׂגוּמַל חֶסֶד, מְכַרְח הוּא לְהִיּוֹת מְזַרֵעַ אֲבָרָהָם אָבִינוּ,
וּלְהַפִּיךְ — אִם רוֹאִים יְהוּדֵי שְׂיִישׁ לוֹ טְבַע אֲכֻזְרִי, וְהוּא
רָשָׁע מְרָשָׁע, וְרַק מְצִיק לְזוּלָתוֹ, בְּסִימָן שְׂבָאִיזָה דוֹר מִן
הַדּוֹרוֹת נִשְׁמָתוֹ הַתְּבוּלָלָה, וּמְקוּרוֹ מְאִיזָה גוֹי טָמֵא, אַרוּר
וּפְסוּל, כִּי אַחֲרַת לֹא הָיָה רַע וּמִשְׁחַת כָּל-כֶּף; כִּי אֵי
אֲפָשָׁר לְהִיּוֹת טוֹב, אֲלֵא אִם הוּא מְזַרְעוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי

הקדוש-ברוך-הוא נקרא טוב, כמו שכתוב (תהלים קמה, ט):
 "טוב הוי"ה לכל"; ואי אפשר להיות רע, אלא כשבא
 מאמות העולם, מהקלפות; כי הרע אינו סובל את הטוב.
 וזהו שאמר רבי שמעון בר יוחאי (ספרי בהעלותך ט, י):
 הלכה היא בידוע, שעשו שונא ליצקב; אם אנו רואים,
 שיש בין עם ישראל אנשים כאלו המחזירים שונאה,
 מסיתים ומדיחים לשונא יהודים, בסימן שאינם מזרע
 ישראל, ואף שאינם אוהבים כשאומרים את זאת, אבל
 את המציאות אין להכחיש, כי כל המסיתים והמדיחים
 הם מנשמות הערב-רב, שהיו עם ישראל בעת יציאתם
 מצרים, וזהו שכתוב (שמות יב, לח): "וגם ערב-רב עלה
 אתם". ומהערב-רב האלו אנו סובלים עד היום הזה.
 במשך כל הדורות, לארץ כל ההסטוריה, עם ישראל
 סבלו רק מאלו הערב-רב שהתבוללו בין נשמות ישראל,
 והם הם גורמים את הרע והרשעות, הקנאה והשונאה,
 ההסתות בין אחד לשני; כי מי שיש לו אמונה ברוך
 בהקדוש-ברוך-הוא, ואין לו רק אותו יתברך, אדם זה
 נמשך רק אחר חסד, הוא איש טוב ורוצה לעזר. ולהפך
 מי שרחוק ממנו יתברך, ואינו שף לקדשה, הוא רק רע
 כל היום, איש בליעל. ואנו רואים בחוש ונתקלים יום
 יום עם אנשים טובים בעלי חסד, המקבלים פני כל אדם
 באהבה ובחיוף, בשמחה ובסבלנות, ולהפך אנשים
 בעסגים, בעלי רע פנים, צועקים, מגדפים, משפילים. וזה

גומל חסד

קצט

הסימן לידע, אם אדם הוא מזרע ישראל, מזרע אברהם אבינו, או מזרע גויי הארצות, הערב-רב, זרעו של עמלק — אם אדם הוא רע ובליעל, וכל מחשבתו כיצד להציק לבני-אדם, ולהטיל עליהם גזרות רעות, לגזול מהם כספם, להצר להם בעבודתם וכו' וכו', סימן שהוא מערב-רב, ואינו יהודי. ולהפך כשרואים יהודי שתמיד עושה חסד לזולתו, מקבל כל אחד בסבר פנים יפות, יש לו סבלנות לכלם, משתדל לעזור, וגומל חסד עם הבריות, בסימן שהוא מזרע אברהם אבינו. לזאת, בני ובנות היקרים! ראו לקנות לעצמכם את מדת החסד, ותעזרו זה לזה, ואז תראו איך השכינה תשרה ביניכם. "כי בצל ידי פסיתיך" — אם אדם עושה חסד עם זולתו, הוא נמצא תמיד בצלו של הקדוש-ברוך-הוא; וכשאדם מכסה בצלו יתברך, אין חסר לו דבר, והקדוש-ברוך-הוא משפיע עליו שפע ברכה והצלחה. ועליכם לדעת, בני ובנות היקרים, שעקר חסרון הפרנסה, הדחקות והחובות, אשר הם מנת חלקכם, זהו רק מחמת הקמצנות הטבועה בלבכם, שאינכם מסגלים לעשות חסד לזולתכם, לכן גם אתם סובלים; כי במדה שאדם מודד — בה מודדים לו (מגלה יב:); אם אדם עושה חסד עם זולתו, והוא ותרוך במקומו, ורוצה להיטיב עמו, הקדוש-ברוך-הוא משפיע עליו כל טוב, ונשפע עליו שפע גשמי ורוחני, לא-כן אם אדם רע, ואינו חפץ לעזור

גומל חסד

לזולתו, אזי מתאכזרים גם עמו, וחסר לו פרנסה ומסתבך בחובות וכו'. לזאת, בני ובנותי היקרים! ראו לדבק עצמכם אל המקום ברוך הוא, ותמשכו עצמכם אליו יתברך, ותזכרו — מה הוא יתברך עושה חסד וגומל חסד, כן אתם תהיו עושי חסד וגומלי חסד זה עם זה, ובזכות זה תמשך עליכם פרנסה בשפע ותצאו מכל צרותיכם.

ב.

בני ובנותי היקרים! עליכם לעקר מעצמכם את המדה המגנה — רע לב, כי טבע של אדם כשל חיה רעה, ועליו לעבד על עצמו לעקר ממנו את הרע לב, ולהתחיל להיות "גומל חסד" לזולתו; כי זה הסימן שיהודי הוא מזרעו של אברהם אבינו — כשגומל חסד עם זולתו. אברהם אבינו היה הראשון, שמסר נפשו בשביל הקדוש-ברוך-הוא, וגלה ופרסם לכל העולם פלו את אמתת מציאותו יתברך, ואף שבא לו דבר זה במסירות נפש הכי גדולה, כי רצו להרגו, עם כל זאת אבינו אברהם לא הסתפל על שום דבר, אלא גלה ופרסם את האור אין סוף ברוך הוא לכל העולם פלו. וכיצד? על-ידי מדת החסד, שהיה "גומל חסד" עם כל בריה שבעולם; כי אי אפשר להמשיך את האור אין סוף ברוך

הוא, התגלות אלקות בגלוי נורא ונפלא מאד, אלא על-ידי מדת החסד שאדם גומל לזולתו. מדוע אנו סובלים גלות מרה כזו, ואיש את רעהו חיים בלעו? זהו רק מחמת רע לב שנטבע בנו, על-ידי רבוי עוונותינו; כי כשאדם חוטא, רחמנא לצלן, בפגם הברית — הוצאת זרע לבטלה, על-ידי-זה נעקר מחו לגמרי, ונעשה משגע; כי חטא פגם הברית מכניס באדם טרוף הדעת ושגעון, כמו שאומרים חכמינו הקדושים (סוטה ג): אין אדם עובר עברה אלא אם-כן נכנסה בו רוח שטות, וכפי העברות שעשה, כן נטבעת בו מדת השטות והשגעון, ונעקר לבבו בעקמומיות ובקשיות ובספקות, ומזה נטבעה באדם מדת רע לב, שאינו יכול לעשות טובה לזולת, וצריך להציקו, ובזה מראה לדעת מיהו. לזאת, בני ובנותי היקרים! אם רצונכם לשוב בתשובה שלמה, הדבר הראשון — תעקרו מכם מדת רע לב, ותתחילו להיות "גומל חסד" עם הזולת, תקנו לעצמכם מדת האהבה — לאהב את כל יהודי. כי כל יהודי ויהודי, הוא בן של הקדוש-ברוך-הוא, כמו שכתוב (דברים יד, א): "בנים אתם להוי"ה אלקיכם". וכמו שאדם נזהר מאד לא לפגוע בבן המלך, כן אסור לו לפגוע בשום יהודי, שהוא בן מלך מלכי המלכים הקדוש-ברוך-הוא. הגיע הזמן שתעקרו מכם את המדה הרעה של רע לב, קנאה ושנאה, תחרות וכבוד, מחלקת ושנאת חנם, שזהו מה

שגורם את כל הצרות והיסורים. כי אי אפשר להשיג אותו יתברך אלא על-ידי אהבה, כי 'אחד' גימטריה 'אהבה', אם אדם דבוק בבורא יתברך שמו, ויודע ועד שהכל אלקות ואלקות הכל, אזי אוהב את כל יהודי, ומשתוקק לעשות עמו חסד, וחפץ לעזרו. וזו היתה מדרגתו של אברהם אבינו, שרצה למסור נפשו בשבילו יתברך, עד שהיה מוכן למסור את עיניו ונפשו לבורא יתברך שמו. כמו שאומרים חכמינו הקדושים (ספרי האזינו שיג): עד שלא בא אבינו אברהם לעולם, כפיכול לא היה הקדוש-ברוך-הוא מלך אלא על השמים, אבינו אברהם המליכו על השמים ועל הארץ, אפלו בקש המקום ברוך הוא גלגל עינו ואף נפשו, היה נותן לו; אברהם אבינו מסר נפשו לגלותו יתברך לכל העולם כלו, כלם ידעו עד אז שהקדוש-ברוך-הוא בשמים, כי דבר זה אפלו גוי יודע ומבין, שהוא יתברך נמצא ונסתתר שם, וקוראים אותו אלקי השמים, אבל אינם יכולים להשיג איך הוא יתברך נמצא גם על הארץ, שהוא יתברך פה בזה העולם הגשמי והחמרי, ודומם, צומח, חי, מדבר, הם פסא לאלקותו יתברך. דבר זה אדם אינו יכול לקלט בדעתו הפגומה, עד שבא אבינו אברהם, שמסר נפשו בשבילו יתברך, וכל אשר בקשו הבורא — מסר לו, את עיניו ולבו ונפשו מסר להקדוש-ברוך-הוא, וזה אשר הטביע באברהם אבינו מדת החסד, שהיה גומל חסד עם כל

בריותיו, ועל-ידי-זה המשיך שכנית עזו יתברך פה למטה. וכך גלה ופרסם את הבורא יתברך שמו בעולם הזה ובעולם הבא. וחקמינו הקדושים אומרים (במדבר ובה, פ'שה יד): אמר הקדוש-ברוך-הוא לאברהם: אתה הודעת שמי בעולם, חייך שאני מקנה אותך את העליונים ואת התחתונים; שְׁכְרוּ שֶׁל אַבְרָהָם, שִׁנְתָנוּ הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא מִתְנָה כְּזוֹ, שֶׁהֵן בְּעוֹלָמוֹת הָעֲלִיּוֹנִים וְהֵן בְּעוֹלָמוֹת הַתְּחִתּוֹנִים יִתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ, וְהַכֵּל מִפְּנֵי שְׁהִיָּה "גומל חסד". לזאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! הַגִּיעַ הַזְמַן שֶׁתִּשְׁבּוּ בְּתִשׁוּבָה, וְתַעֲקְרוּ מִכֶּם אֶת הָרַע לֵב שֶׁנִּטְבַּע בְּכֶם, עַל-יְדֵי עוֹנוֹתֵיכֶם הַמְרַבִּים שֶׁחֲטַאתֶם עַד עַתָּה, וּמָה גַם שְׁנוֹלְדֶתֶם בְּטַבַּע רַע, עֲלֵיכֶם לְשַׁבְּרוּ וּלְהַפְסִיק לְשֵׁנָא אֶת הַזוּלָּת. אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁהַעֲרַב-רַב שֶׁהַתְּעַרְבוּ בֵּין נַשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל, מְכַנִּיסִים שִׁטְנָה וְהַסְתָּה בֵּין אֶחָד לְשֵׁנִי, וּמְסִיתִים זֶה נֶגֶד זֶה, וּבְעֵבוֹר זֶה עִם יִשְׂרָאֵל סוֹבְלִים סָבֵל גָּדוֹל מְאֹד; כִּי אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְאַחֲדִים יַחַד, אֲזִי שׁוֹם אֵמָּה וְלִשׁוֹן לֹא הָיוּ יְכוּלִים לָהֶם, כִּי הָיָה נוֹפֵל פַּחַד הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם, מָה שְׁאִין כֵּן, כָּל הַצָּרוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל סוֹבְלִים מֵאֲמוֹת הָעוֹלָם, הֵן רַק מִחַמַּת הַפְּרוּדִים שֵׁישׁ בֵּינֵיהֶם. לזאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! עֲקְרוּ מִכֶּם אֶת הָרַע וְהַשְׁנֵאת חֲנָם, הַפְּסִיקוּ לְשֵׁנָא אֶת הַזוּלָּת, תְּדוּנוּ אֶת כָּל יְהוּדֵי לְכַף זְכוּת, וְהַשְׁתַּדְּלוּ לְהִיּוֹת "גומל חסד", וְלַעֲשׂוֹת רַק טוֹב לַזּוּלָּת. וְאֵף שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם לְכֶם בְּחִזְרָה רַע, אֵל תִּסְתַּכְּלוּ

על זה, אלא תדביקו עצמכם בו יתברך, ותדעו שהקדוש-ברוך-הוא נמצא פה, ואין שום מציאות בלעדיו יתברך כלל, ותפקידכם הוא רק לברח אל הקדוש-ברוך-הוא. אשרי מי שזוכה להגיע למדרגה זו, שאז אף פעם לא יחסר לו כלום. לזאת, בני ובנותי היקרים! אם ברצונכם לזכות לפרנסה בשפע, ושיהיה לכם שלום בבית, שיהיו לכם ילדים מצלחים, ואוהבים ואוהדים רבים, התחילו לילך בדרך הנפלאה הזו של אברהם אבינו — להיות "גומל חסד" לזולתו, שעל-ידי-זה יפתח לכם הלב, ותזכו להגיע אל כל המדרגות שבעולם. ואף שאני יודע שדבר זה מאד מאד קשה לכם, מאחר שהרגלתם עצמכם מימי נעוריכם להציק לזולת, ולמרר את חייו, ולשנא את כל מי שאינו מחזיק כמוכם, מחמת זאת קשה לכם מאד להיות "גומל חסד", עם כל זאת עקר התשובה — לעקר את המדות רעות שנטבעו בכם, והתחילו לקנות לעצמכם מדות טובות. ויפי כל המדות זוהי אהבה, שאחד אוהב את זולתו. וזאת רצה הקדוש-ברוך-הוא מישראל — שיאהבו זה את זה, ויעזרו זה לזה, ויהיו גומלי חסד זה עם זה; כי בזה שאדם גומל חסד עם זולתו, זוכה לחסות בצל כנפי השכינה, כמו שאומרים חכמינו הקדושים (ירושלמי תענית, פרק ד', הלכה ב'): "ובצל ידי כסיתיד" — זו גמילות חסדים, שכל העוסק בגמילות חסדים, זוכה לישיב בצלו

גומל חסד

רה

שֶׁל הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא. לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! אַחַת וּלְתַמִּיד עִקְרוֹ מִכֶּם אֵת הַרְשָׁעוֹת שֶׁנִּטְבְּעָה בְּתוֹכְכֶם, אֵת הַשְּׁנֵאת שׁוֹא שְׂאֵתֶם שׁוֹטְנִים אֵת זֹולְתְּכֶם עַל לֹא דָבָר, רַק מִחֲמַת הַדְּמִיוֹן שֶׁנִּכְנַס בְּכֶם, כָּאֵלוֹ הַזּוֹלֵת רוֹצֵה לְהַצִּיקְכֶם וּלְהַרְע לְכֶם. וּבִאֲמַת לֹא כֵן הוּא; כִּי מִי שֶׁדְּבוּק בְּהַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, יוֹדֵעַ — אֲשֶׁר דָּבָר גָּדוֹל וְדָבָר קָטָן אֵינּוּ נַעֲשֶׂה מַעֲצָמוֹ, אֲלֵא בְּהַשְׁגַּחַת הַמַּאֲצִיל הָעֲלִיוֹן, וְאִין אָדָם נוֹקֵף אֶצְבָּעוֹ מִלְמָטָה, אֲלֵא אִם-כֵּן מְכַרִּיזִין עָלָיו מִלְמַעְלָה (חֵלֶץ ז); אָדָם אֵינּוּ מְקַבֵּל מִכָּה קִטְנָה בְּאֶצְבָּעוֹ הַקִּטְנָה, אֲלֵא אִם-כֵּן נִקְבַּע כָּף מִלְמַעְלָה; וְאִין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמָה שְׂמוּכָן לְחֻבְרוֹ, וְאִין מַלְכוּת נוֹגַעַת בְּמַלְכוּת חֻבְרָתָהּ אִפְלוֹ כְּמֵלֵא נִימָא (יִזְמָא ל.ח.); הֵינּוּ אֵף אֶחָד אֵינּוּ יָכוֹל לְנַגֵּעַ בְּזוּלָתוֹ, אִם לֹא נִגְזַר עַל כָּף בְּשָׁמַיִם. לְזֹאת לָמָּה לְכֶם לְשֵׁנֵא אֵת הַזּוֹלֵת?! עִקְרוֹ מִכֶּם אַחַת וּלְתַמִּיד אֵת רַע לְבַבְכֶם, וְהַתְּחִילוֹ לְהִיּוֹת "גּוֹמֵל חֶסֶד" עִם הַזּוֹלֵת. אִם תִּלְכוּ בַּדֶּרֶךְ הַנִּפְלְאָה הַזֹּה, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים, לְהִיּוֹת גּוֹמְלֵי חֶסֶד, כָּל חַיִּיכֶם יִשְׁתַּנּוּ לְגַמְרֵי, וְתַתְּחִילוּ לְגַמֵּל חֶסֶד בְּבֵית, הָאִשָּׁה תְּגַמֵּל חֶסֶד עִם בְּעָלָהּ, תְּכַבְּדוּ וְתִיקְרוּ, וְתִקְנִים אֵת מֵאֵמֶר חֲכָמֵינוּ הַקְדוֹשִׁים (תְּנָא דְבֵי אֵלֵיהּ רַבָּה, פְּרָק ט'): אֵיזוּהִי אִשָּׁה כְּשֶׁרָה? כָּל שֶׁעוֹשֶׂה רְצוֹן בְּעָלָהּ; וְכֵן הַבַּעַל יַעֲשֶׂה חֶסֶד עִם אִשְׁתּוֹ וַיִּשְׁמַחְנָה, כִּי כָּף אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְדוֹשִׁים (רֵאשׁ הַשָּׁנָה ו): אִשָּׁה — בְּעָלָהּ מִשְׁמַחָה; וְכַשְּׁשֵׁנִיָּהֶם גּוֹמְלִים חֶסֶד זֶה לְזֶה, וְהַבֵּית

מִשְׁתַּת עַל חֶסֶד, מִמִּילָא הַיְלָדִים יִהְיוּ בְרִיאִים בְּנַפְשָׁם, בְּגוּפָם וּבְחַכְמָתָם, וְגַם הֵם יִהְיוּ גּוֹמְלֵי חֶסֶד, וַיַּעֲקְרוּ אֶת הָרֵעַ לֵב שְׂאֵחַד שׁוֹנֵא אֶת הַשְּׂנִי עַל לֹא דְבַר. וְאִם עִם יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְקַבְּלִים דְּבוּרִים אֱלוֹ, הָיוּ נִגְאָלִים בְּגֵאֲלָה שְׁלֵמָה, וְהָאֹר אֵין סוּף הָיָה מִתְגַּלָּה עֲלֵיהֶם; כִּי עַקֵּר הַכְּלִי לְקַבֵּל בּוֹ אֶת הָאֹר הָאֱלֹקִי, שְׂאָדָם יִהְיֶה דְבוּק בְּאֵין סוּף לְגַמְרִי, וְלֹא יִרְצָה כְּלוּם רַק אוֹתוֹ יִתְבַּרֵּךְ, זֶהוּ רַק עַל-יַדֵי מִדַּת הַחֶסֶד, שְׂאָדָם מְכַרַח לַעֲשׂוֹת חֶסֶד לְזוּלָתוֹ. אֲבָל כָּל זְמַן שְׂיִישׁ בְּאָדָם שׁוֹנֵא חֲנָם, הַבַּעַל שׁוֹנֵא אֶת אִשְׁתּוֹ, הָאִשָּׁה אֶת בַּעְלָהּ, שְׂנִיָּהֶם שׁוֹטְנִים אֶת הַיְלָדִים, אֶת הַשְּׂכָנִים, הַקְּרוֹבִים וְהַרְחוּקִים, עַדִּין הֵם רְחוּקִים מְאֹד מִהָאֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא, וְחַשְׁףֵךְ וּמַר לָהֶם בְּחַיִּים. אֲבָל עַל-יַדֵי שְׂעוּקִים אֶת הַשְּׁנֵאֵת חֲנָם מַעֲצָמָם וְהֵם גּוֹמְלֵי חֶסֶדִים, עַל-יַדֵי-זֶה נַעֲשִׂים כָּלִים לְהַמְשִׁיךְ בָּהֶם שְׂכִינַת עִזוֹ יִתְבַּרֵּךְ, אֲשֶׁר אֵין עוֹד טוֹב וְנַעַם מִלְּהַרְגִישׁ אֶת הָאֵין סוּף בְּרוּךְ הַנִּמְצָא פֶה אִתְּנוּ, שְׂזֵהוּ בַּעֲצָמוֹ מְחִילַת הָעוֹנוֹת; כִּי עַל-יַדֵי שְׂאָדָם חוּטָא, רַחֲמָנָא לְצַלֵּךְ, נַעֲלָם וְנִסְתָּר מִמְּנוּ אֹר אֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא, וּמַתִּיֶסר בְּיִסּוּרִים קָשִׁים וּמְרִים, עַד שְׂיִישׁ בְּנֵי-אָדָם שְׂכַל-כֶּךָ נִפְלוּ בְּחַטָּאִים, שְׂבָנוּ מְחִיצָה בֵּינֵיהֶם לְבִינוּ יִתְבַּרֵּךְ, וְנִדְמָה לָהֶם כְּאֵלוֹ הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא מְסַתֵּר בְּשָׂמִים, כְּמוֹ שְׂכַתוֹב (ישעיה נט, ב): "כִּי אִם עוֹנוֹתֵיכֶם הָיוּ מְבַדְּלִים בֵּינְכֶם וּבֵין אֱלֹקֵיכֶם"; אֲשֶׁר מְרַב חַטָּאִים הָאָדָם חוֹשֵׁב שֶׁהַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא

עֲזָבוּ, וּמִזֶּה נֹבְעַ שְׁמֵסְתוֹכֵב עִם קִנְיָה וְשִׁנְיָה וְהִסְתוֹת,
 כִּי מִי שְׁשׁוֹנָא אֶת הַזּוּלָּת, בְּסִימָן שְׁשׁוֹנָא אֶת עֲצָמוֹ.
 וְרוֹאִים שְׁכָל אֱלוֹ הָעֶרְב־רַב, קִלִּי עוֹלָם, שְׁמֵסִיתִים בְּכָל
 יוֹם וַיּוֹם נִגְדַ עִם יִשְׂרָאֵל, הֵם שׁוֹנָאִים אֶת עֲצָמָם, וּבִעֲבוּר
 זֶה סוֹכְלִים בְּעֲצָמָם סְכָל גָּדוֹל; כִּי מִי שְׁאִין לוֹ אֲמוּנָה
 בּוֹ יִתְבָּרֵךְ, מִתִּיסַר בְּיַסוּרִים רַבִּים, אֲשֶׁר הִכַּל בָּא מִחֲמַת
 רַע לֵב, שְׁאִינוֹ מִרְגִּישׁוֹ יִתְבָּרֵךְ וְשׁוֹנָא אֶת עֲצָמוֹ. לְזֹאת
 עֵקֶר הַחֲזָרָה בְּתִשׁוּבָה, רַק עַל-יַדִּי מִדַּת "גּוֹמֵל חֶסֶד",
 שְׁאֲדָם צָרִיךְ לַעֲקֹר מֵעֲצָמוֹ אֶת הָאֲכֻזְרִיּוֹת וְהַרְשָׁעוֹת
 שֶׁנִּטְבָּעָה בּוֹ מִחֲמַת עֲוֹנוֹתָיו, וַיִּתְחִיל לְרַאוֹת אֶת הָאִין
 סוֹף בְּרוּךְ, שֶׁהִקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא מְחִיָּה וּמְהִיָּה וּמְקַיֵּם אֶת
 כָּל הַבְּרִיָּאָה כְּלָה. וְאִם אָדָם מֵגִיעַ לְמִדְרָגָה כְּזוֹ, שְׁאוּהֵב
 אֶת כָּל יְהוּדֵי, וְרוֹצֵה לַעֲשׂוֹת חֶסֶד עִם כָּל בְּרִיָּה, וּמִדָּתוֹ
 "גּוֹמֵל חֶסֶד", סִימָן שֶׁנִּתְקַבְּלָה תְּשׁוּבָתוֹ בְּשָׁמַיִם, אֲשֶׁרִי
 לוֹ!

ג.

בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! עֲלֵיכֶם לְזַכֵּר, שְׁמִדַּת גְּמִילוֹת
 חֶסֶד, שְׁאֲדָם גּוֹמֵל חֶסֶד עִם זוּלָּתוֹ, זוֹ הַמְּדָה הַיְפָה בְּיֹתֵר
 אֲצֵל יְהוּדֵי. כְּמֵאמָרָם ז"ל (יְבָמוֹת ע"ט): שְׁלֹשָׁה סִימָנִים
 בְּאֵמָה זוֹ: הֶרְחַמְנִים וְהַבִּישְׁנִים וְגוֹמְלֵי חֶסְדִּים; אִם רוֹאִים
 יְהוּדֵי גּוֹמֵל חֶסֶד, צְרִיכִים לְדַעַת, שֶׁהוּא מִזְרַעוֹ שֶׁל

אברהם אבינו, כי אברהם אבינו היה איש החסד הראשון, אבי החסד, ועשה חסד עם כלם. לזאת אומרים חכמינו הקדושים: כל מי שאינו עושה חסד, בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. ואנו נוכחים במציאות המרה, אשר אנו נוהגים בטבע רע מאד; כי כל אחד ואחד מאתנו יש לו טבע רע שאיננו רוצה לעזר לזולת, יש לו רשעות בעצמו, אשר את הטבע הרע הזה צריך לעקר מעצמו, ולהרגיל עצמו לעשות רק טובות לבני-אדם; כי ככל שאדם עושה חסד עם זולתו, כן הוא ממשיך על עצמו אור וזיו וחיות ודבקות מהקדוש-ברוך-הוא. כי כך אומרים חכמינו הקדושים (ירושלמי תענית, פרק ד', הלכה ב'): "ובצל ידי כסיתוך" — זו גמילות חסדים, שכל העוסק בגמילות חסדים, זוכה לישיב בצלו של הקדוש-ברוך-הוא. כשאדם עושה חסד עם הזולת, זוכה לישיב בצל הבורא יתברך. מהו חסד? כשפוגשים איזה אדם ואומרים לו: "בקר טוב", "צהרים טובים", "ערב טוב"; זהו החסד הגדול ביותר. בזה שאדם מראה את שניו לזולת, אין טובה גדולה מזו! כמו שאומרים חכמינו הקדושים (כתבות קיא): "ולבן שנים מחלב" (בראשית מט, יב); טוב המלבין שנים לחברו יותר ממשקהו חלב; עד כדי כך הקפיד הקדוש-ברוך-הוא על החסד הזה, שמקדימים לאדם שלום, מחיכים לבריות וכו'. והנה המציאות טופחת על פנינו, שחדשים לבקרים

נַעֲשׂוֹת מְרִיבוֹת בֵּין הַבְּרִיּוֹת לַשָּׂוּא, אָדָם נַעֲשֶׂה בְּרָגֶז עִם זולתו, וְכֵן נִצְמַחַת שְׂנֵאת חֲנָם עַל לֹא דְבָר. וְהַכֵּל הַחַל מִחֲמַת שְׁהִיָּה אָדָם גְּזֻלָּן, כְּמֵאמָרָם ז"ל (בְּרִכּוֹת ו.), שְׁמִי שְׂאִינוּ מְשִׁיב שָׁלוֹם לְזוּלָתוֹ נִקְרָא 'גְּזֻלָּן'. אֵינן צְרִיכִים לְגַנֵּב חֲפָצִים יְקָרִי עֶרֶךְ אוֹ כֶּסֶף, כְּדִי לְהִקְרָא גְזֻלָּן, אֲלֵא בְּזֵה שְׂאִין מְשִׁיבִים שָׁלוֹם לְכָל אָדָם, כְּכֹר נִקְרָאִים 'גְּזֻלָּנִים'. עַד כְּדִי כֵן הִחֲמִירוּ חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים עַל דְּבַר זֶה. כִּמָּה עוֹלָה חֵיוֹן שְׂאָדָם יִחַיֵּךְ לְזוּלָתוֹ?! שְׁיִקְדָּמְנוּ בְּבִרְכָה?! מְאוּמָה. כִּמָּה שְׂנִיּוֹת לוֹקַח לְפִתּוֹחַ אֶת הַפֶּה, וְלְהִרְאוֹת שְׂנִיּוֹ לְזוּלָתוֹ?! וּבְזֵה עוֹשִׂים טוֹב לְנִשְׁמַת הַזּוּלָת, וְזוֹהִי הַגְּמִילוֹת הַחֶסֶד הַכִּי גְדוֹלָה. וְכֵן אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (ש"ס יז.) עַל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זִכְאִי, שֶׁלֹּא הִקְדִּימוּ אָדָם שָׁלוֹם מֵעוֹלָם, אֲפִלּוּ נִכְרִי בַּשּׁוּק, אֲשֶׁר זוֹהִי הַגְּמִילוֹת חֶסֶד הַכִּי גְדוֹלָה. מְכַל שְׂכָן כְּשֵׂאָדָם מְדַבֵּר עִם הַזּוּלָת, מְעוֹדְדוֹ, מְחַזְקוֹ וּמְשַׂמְחוֹ, אֵיזוֹ זְכוּת הִיא זו?! מְסִתּוֹבְבִים אֶלפִי אֶלפִים וְרַבִּי רַבְבוֹת נְשָׁמוֹת, רְצוּצוֹת וּשְׁבוּרוֹת, עוֹבְרִים עֲלֵיהֶם יְסוּרִים קָשִׁים וּמָרִים, וְתָם טַעַמָם בַּחַיִּים, חַיִּיהֶם מָרִים כְּלַעֲנָה, וַיֵּשׁ לָהֶם מִחֲשָׁבוֹת הֶבֶל לְהִתְאַבֵּד, רַחֲמָנָא לְצַלָּן. וּכְשָׁבֵא אָדָם וּמְשַׂמְחָם — קַיִם עוֹלָם מְלֵא, וְהִצִּילָם מִמָּוֶת לַחַיִּים, לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! הַשְׁתַּדְּלוּ לְהִיּוֹת גּוֹמְלֵי חֶסֶד עִם הַזּוּלָת. כִּי כֵן אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (פְּרָקֵי דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, פְּרָק יב): אָמַר הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְמִלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, בְּאוֹ וּנְגַמַל חֶסֶד

לְאָדָם הָרֵאשׁוֹן, שְׁעַל מִדַּת גְּמִילוּת חֶסֶד הָעוֹלָם עוֹמֵד;
אָדָם הָרֵאשׁוֹן אַחַר שְׁחָטָא בְּחָטָא עַץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע,
וְגִרְשׁוּהוּ מִגֵּן-עֵדֶן, הִרְגִישׁ עֲצָמוֹ הַכִּי אִמְלָל בְּחַיִּים, חָשׁ
עֲצָמוֹ בּוֹדֵד וּמִנְתֵּק מִהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא. אָמַר הַקְדוּשׁ-
בְּרוּךְ-הוּא לְמִלְאָכֵי הַשָּׁרַת: בָּאוּ וְנִגְמַל חֶסֶד עִם אָדָם
הָרֵאשׁוֹן! בָּאוּ וְנִחְזְקוּ וְנִשְׁמְחוּ. אִם הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא
אָמַר אֶת זֹאת לְמִלְאָכֵים — לְעוֹדֵד וּלְחִזֵּק וּלְשַׂמֵּחַ אֶת
אָדָם הָרֵאשׁוֹן, זֶהוּ לְמוֹד לָנוּ, שְׁנִרְגִיל עֲצָמָנוּ לְהִיּוֹת
גּוֹמְלֵי חֶסֶד עִם כָּל יְהוּדֵי וִיהוּדֵי. מָה אָנוּ רוֹאִים?
שֶׁהַעֲרַב-רַב מַחְדִּירִים רַעַל וְשִׁנְאָה בֵּין עִם יִשְׂרָאֵל.
הַסֵּמ"ךְ-מ"ם וְגוֹנְדָא דִּילָהּ, כָּל כַּחַם רַק לְהַסִּית וּלְהַדִּיחַ
נֶגֶד כָּל יְהוּדֵי וִיהוּדֵי, לַעֲשׂוֹת פְּרוּדִים בֵּין נַשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל,
הַפְּרֵד וּמִשְׁל. מֵהֵיכֵן יוֹנְקִים הַעֲרַב-רַב כַּח? מִשִּׁנְאַת
יִשְׂרָאֵל. וְאוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְדוּשִׁים (עֵין רַש"י בְּהַעֲלוֹתָךְ י, לַה,
בְּשֵׁם הַסֵּפָרִי): כָּל הַשִּׁנְאָה אֶת עִם יִשְׂרָאֵל, שׁוֹנְאָ אֶת
הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, כִּי עִם יִשְׂרָאֵל הֵם בְּנֵי הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-
הוּא, וְאִם אוֹהֲבִים אֶת הַיְלָדִים, אוֹהֲבִים אֶת הָאָבָא, אִם
אוֹהֲבִים אֶת הָאָבָא, אוֹהֲבִים אֶת הַיְלָדִים. וּמִי הֵם
הַיְלָדִים? בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — "בְּנִים אַתֶּם לַהוֹי"ה אֱלֹקֵיכֶם"
(דְּבָרִים יד, א); לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים! הִרְגִילוּ עֲצָמְכֶם
לְהִיּוֹת גּוֹמְלֵי חֶסֶד אֶחָד עִם הַשֵּׁנִי, כְּמֵאֲמָרָם ז"ל (פָּרָקִי דְרַבִּי
אֱלִיעֶזֶר, פָּרָק יב): אָמַר הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, חֲבִיבָה גְּמִילוּת
חֶסֶד, מִזְבָּחִים וְעוֹלוֹת שִׁישְׂרָאֵל עֲתִידִים לְהַקְרִיב לְפָנָי;

כל הקרבנות שעם ישראל מקריבים, החסד שגומלים עם הבריות — חשוב יותר. וכן אומרים (אותיות דרבי עקיבא): אלמלא גמילות חסד, אין כל העולם מתקיים אפלו שעה אחת. כי כל העולם עומד על חסד, כמו שכתוב (תהלים פט, ג): "עולם חסד יבנה". לזאת, בני ובנותי היקרים! הרגילו עצמכם להיות גומלי חסד עם הבריות, להקדים שלום לכל אחד, להתפלל אחד על השני, כי כל המתפלל על חברו — נענה תחלה. בעוונותינו הרבים, יש כל-כך הרבה סובלי חלאים, אמללים, יהודים מסכנים הנמצאים עתה בבתי חולים. ובזה שאנו נתפלל עליהם, נבקש עליהם רחמים, נעזר להם במה שאנו יכולים, בזה הקדוש-ברוך-הוא ישמע תפלתנו, שאנו לא נגיע למצב כזה. כשרואים שהשכן נמצא במצב עגום, צריכים לילך ולשמחו ולעודדו, כשרואים אלמן או אלמנה וכו', או שאר בעלי יסורים, ומחזקים ומעודדים ומשמחים אותם, אין מצוה גדולה מזו. והשלמות היא — שאדם צריך להיות "גומל חסד", אפלו אם פלוני עושה לו רע, ישיב טובה בחזרה. כמאמרם ז"ל (מדרש לעולם ז): לעולם יגמל אדם חסד אפלו למי שהרע לו, ולא יהיה נוקם ונוטר. זו דרכם של ישראל הקדושים, עם ישראל, העם הנבחר, שסבלו סבל רב אלפים שנה בגלות, ואף-על-פי-כן תמיד מרכינים את הראש ומוחלים, כי מסתתרים בסתר צל כנפיו יתברך, ויודעים

שֶׁהַכֹּל מֵהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא. וְרוֹאִים אֶת גְּדֻלַּת נִשְׁמוֹת
 יִשְׂרָאֵל, שֶׁעַל אֶף כָּל מָה שֶׁעוֹבֵר עֲלֵיהֶם — צַעַר
 וְיִסּוּרִים, תִּכְרַף כְּשֹׁמְעִים אֵיזָה צַעַר שֶׁל הַזּוּלָּת, כְּבָר
 כָּלֵם מִשְׁתַּתְּפִים בְּצַעַר. לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים!
 הַרְגִּילוּ עֲצֻמְכֶם לִהְיוֹת גּוֹמְלֵי חֶסֶד זֶה עִם זֶה, כִּי רַק
 מִחֲמַת שְׂאֵדֵם גּוֹמֵל חֶסֶד — יִכְרִיעַ אֶת הַכֶּף, וְעַל יָדוֹ
 הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא יִמְחַל לְכָל עִם יִשְׂרָאֵל, וְיָבִיא לָנוּ אֶת
 הַגְּאֻלָּה הַשְּׁלֵמָה, שֶׁנִּזְכָּה לְרֹאוֹת בְּהַתְגַּלוּת פְּנֵי הַשְּׂכִינָה
 הַקְדוּשָׁה. שְׂזוּהֵי שְׁלֵמוֹת הַגְּאֻלָּה, שִׁיתְגַּלֶּה הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-
 הוּא בְּגִלּוּי רַב כְּזֶה, שֶׁכָּל אֶחָד יִרְגִישׁ — הִנֵּה הַקְדוּשׁ-
 בְּרוּךְ-הוּא פֹה אִתָּנוּ, וְיִדְבֵּר תָּמִיד אֵלָיו יִתְבָּרַךְ. לְזֹאת
 אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְדוּשִׁים (בְּבֹא בַתְּרֵא י'), שְׂרָבִי אֲלִיעֶזֶר
 בְּטָרֵם הֵלֶךְ לְהַתְפַּלֵּל — נָתַן צְדָקָה; כִּי אִי אֶפְשָׁר לִפְתּוֹחַ
 אֶת הַדְּלֵת, אֲלֵא עַל-יַדֵּי צְדָקָה (לְקוּטֵי-מוֹהַר"ן, חֶלֶק ב', סִמָּן ד');
 כְּשֶׂאֲדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה עִם הַזּוּלָּת, נִתְקַיֵּם אֲצֵלוֹ: "פְּתוּחַ
 תִּפְתַּח", שֶׁנִּפְתַּחִים לְפָנָיו כָּל הַפְּתָחִים הָעֲלִיוֹנִים. אִם אָנוּ
 רוֹצִים שֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא יִרְחַם עָלֵינוּ, עָלֵינוּ לִפְתּוֹחַ אֶת
 הַפְּתַח — לְעֶזֶר לַזּוּלָּת. לְזֹאת, בְּנֵי וּבְנוֹתֵי הַיְקָרִים!
 תַּעֲזְרוּ זֶה לָזֶה, תִּחְיֶכּוּ לְבְרִיּוֹת, תִּשְׁמְחוּ וּתְעוּדְדוּ זֶה אֶת
 זֶה, וּבְזֶה תִּזְכּוּ, שֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא יִשְׂרֶה בֵּינֵיכֶם,
 וְכִשֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא שׁוֹרֶה בֵּינֵיכֶם, כְּבָר לֹא יִחְסֹר לָכֶם
 שׁוּם דָּבָר. אֲשֶׁרֵי מִי שֶׁמְחַדִּיר דְּבוּרִים אֵלּוֹ בְּתוֹךְ לִבּוֹ, וְאֵז
 טוֹב לוֹ כָּל הַיָּמִים.